

Можливості особистісно-зорієнтованого навчання у формуванні толерантної особистості майбутнього вчителя.

І.В. Залєсова

м. Вінниця

Анотація

У статті висвітлюються можливості формування толерантної особистості майбутнього вчителя на основі таких принципів особистісно-зорієнтованого навчання як гуманізація, суб'єктність навчання, діалогічна взаємодія, рефлексивність, емоційність виховного впливу. Автор доводить, що в процесі особистісно-зорієнтованого навчання формуються цінності толерантної культури особистості в якості яких виступають смисли толерантності, толерантні стани, індивідуальні особливості, педагогічна підтримка, турбота, співробітництво, діалог, самостійність, життєвий досвід, спрямовані на толерантне засвоєння світу, цілісний розвиток та особистісне зростання майбутнього педагога.

Ключові слова: толерантність, особистісно-зорієнтоване навчання, гуманізація, суб'єктність навчання, діалогічна взаємодія, рефлексивність, емоційність виховного впливу.

Ключові слова: толерантність, особистісно-зорієнтоване навчання, гуманізація, суб'єктність навчання, діалогічна взаємодія, рефлексивність, емоційність виховного впливу.

Аннотация

В статье на основании таких принципов личностно-ориентированного подхода к обучению как гуманизация, субъектность обучения, диалогическое взаимодействие, рефлексивность, эмоциональность воспитательного влияния, раскрываются возможности формирования толерантной личности будущего учителя. Автор утверждает, что в процессе реализации личностно-ориентированного подхода к обучению формируются ценности толерантной культуры личности в качестве которых выступают смыслы толерантности,

толерантні стани, індивідуальні особливості, педагогічна підтримка, турбота, діалог, самостійність і життєвий досвід, направлені на толерантне засвоєння світу, цілісне розвиток і особистісний ріст майбутнього вчителя.

Ключеві слова: толерантність, особистісно-орієнтоване навчання, гуманізація, суб'єктність навчання, діалогічне взаємодія, рефлексивність, емоційність виховального впливу.

Annotation

The article highlights the possibility of forming a tolerant personality of a future teacher on the basis of the principles of person-oriented education such as humanism, subjective education, dialogical interaction, reflexivity, emotional and educational impact. The author proves that tolerant values of cultural identity are formed in the personality-oriented education, which are mainly meanings of tolerance, tolerant states, individual characteristics, educational support, care, cooperation, dialogue, independence, experience, aimed at assimilation with tolerant world, holistic development and personal growth of future teachers.

Keywords: tolerance, person-oriented education, humanism, subjective education, dialogical interaction, reflexivity, emotional and educational impact.

Орієнтація української держави на інтеграцію в Європейське та світове співтовариство визначає проблему формування особистості у полікультурному суспільстві на засадах толерантності – миролюбності, поваги, розуміння, сприйняття, доброзичливого ставлення до різних культур, звичаїв, традицій.

Необхідність зростання рівня толерантності на державному та міждержавному рівнях зумовлюються процесами глобалізації суспільного розвитку, які проходять в економічній, політичній діяльності світової

спільноти, що мають ознаки: створення спільного регіонального та світового економічного, інформаційного, комунікаційного простору; світових співтовариств (Європейський Союз, Світова організація торгівлі); перехід людства на наукові та інформаційні технології, поглиблення розвитку суспільних відносин.

Актуальність проблеми формування міжнаціональної толерантності підсилюється проявом такого негативного явища у суспільстві як інтолерантність. Прояви інтолерантної поведінки проявляються в тероризмі, ксенофобії, дискримінації, екстремізмі. Проблема тероризму набуває нового глобального значення. Його корені не тільки в економічних, політичних проблемах, а й в історичних та етнокультурних. Ксенофобія стає масовим явищем, яке помітно зростає останнім часом. У суспільстві можна спостерігати прояви екстремізму – прагнення до насилля, односторонності у сприйнятті суспільних проблем, фанатизм, нездатність до толерантності, компромісу тощо. Саме розпалювання ворожнечі до всього іншого є передумовою росту інтолерантності, призводить до релігійного та до етнічного екстремізму. Всі ці проблеми вказують на нагальну необхідність формування міжнаціональної толерантності особистості.

Виключно важливе значення проблеми формування міжнаціональної толерантності підсилюється Декларацією принципів толерантності, затвердженої резолюцією Генеральної конференції ЮНЕСКО, низкою державних документів.

Визначальна роль у розв'язанні цих проблем належить системі вищої освіти, яка забезпечує підготовку майбутнього вчителя до професійної діяльності у полікультурному світі. Адже вчителю належить провідна місія в побудові навчально-виховного процесу у такий спосіб, який би підкреслював значимість толерантних відносин у житті суспільства. Варто зазначити, що дослідженням феномену толерантності присвячені праці філософів, істориків, етнографів, соціологів, педагогів, політологів, психологів. Тут толерантність розглядають під кутом зору визнання плюралізму думок,

підходів до світоглядних проблем, моральних та релігійних доктрин, традицій, культур тощо [1. С.130] У педагогіці досліджують проблематику формування толерантності в учнів підліткового віку – Волошина О.В; виховання толерантності в студентів вищих педагогічних закладів – Довгополова Я.В; формування толерантних відносин у полікультурному середовищі вищого навчального закладу – Білоус Т.М.; формування толерантності майбутніх учителів у процесі професійної підготовки – Тодорцева Ю.В. Їх дослідження спрямовані на визначення, обґрунтування та експериментальну перевірку педагогічних умов, які ефективно впливають на формування рис толерантної особистості, на характеристику міжособистісних толерантних стосунків, поведінкову реакцію, систему толерантних ставлень.

Оскільки ефективне формування толерантності школяра може здійснюватись за умови перебудови педагогічного керівництва навчальним процесом та перетворення всіх його етапів, тоді і підготовка майбутнього вчителя має здійснюватись у цьому напрямку. Перш за все це орієнтація його на цінності толерантної культури в побудові навчального процесу. Здатність майбутнього педагога визначати різноманітні перспективи, які б спрямовували учня на становлення індивідуальної картини світу, підготовку до розв'язання життєвих проблем; вміння будувати навчальний процес на засадах варіативності, гнучкості, динамічності; наповнювати зміст навчання ідеями толерантності та використовувати методи навчання, які б сприяли включенню механізмів саморозвитку, адаптації, саморегуляції, самозахисту, самовираження, самореалізації особистості відповідно до толерантних установок [3]. Цього можна досягти застосовуючи особистісно-зорієнтований підхід до навчання. Особливий інтерес з точки зору проблеми яка розглядається, виявляють праці О. Є. Бондаревської, в яких особистісно-зорієнтоване навчання розглядається в культурологічному аспекті і спрямоване не тільки на формування знань учнів, а й їх свідомості, цінностей та смислу.

Мета статті: виявити можливості особистісно-зорієнтованого навчання у формуванні толерантного світобачення, толерантної взаємодії, толерантної поведінки майбутніх учителів.

Аналізуючи теоретичні засади особистісно-зорієнтованого навчання (І. Д. Бех, О. Є. Бондаревська, І. П. Підласий, С.І. Подмазін) та досліджуючи проблеми толерантності можна простежити, що принципи особистісно-зорієнтованого навчання можуть слугувати основою виховання толерантної особистості.

Принцип гуманізації навчання, який полягає у ствердженні та усвідомленні самоцінності, неповторності кожної особистості, визнання унікальності шляхів її розвитку, як індивіда з неповторним суб'єктивним досвідом, сукупністю психічних культурологічних рис несе у своєму змісті й повагу до достоїнств, які відрізняють одну людину від іншої, підтримуючи і схвалюючи багатство індивідуальних варіацій єдиного людського роду.

У рамках гуманізації навчання розгляд особистості як істоти біологічної, соціальної, екзистенційної дозволяє визначити свободоздатність як характеристику сучасної людини. Ці міркування орієнтують вчителя на те, щоб допомогти дитині як суб'єкту вільної свідомості (самосвідомості), вільної діяльності (самодіяльності), вільного вибору (самовизначення). Толерантність як норма гуманізму, виступає регулятором стосунків у різних культурах, забезпечує прийняття інших логік, поглядів, переконань, політичних орієнтацій, традицій, моральних звичок, зберігає різноманітність, право на несхожість, знаковість. Це головна умова плідного співробітництва між людьми і політичними системами, плюралізму думок, поважного ставлення до інших позицій. Гуманізація навчання забезпечує формування рис толерантної особистості, яка прагне досягти взаєморозуміння і узгодження різнорідних інтересів і точок зору без застосування тиску, завдяки переконанню і роз'ясненню, оцінюванню та порівнянню дій, подій. Отже, розкриваючи сутність принципу гуманізації в особистісно-

зорієнтованому підході до навчання, ми простежуємо його взаємозв'язок з проблемою виховання толерантності.

Принцип індивідуалізації – підтримка та розвиток природніх нахилів особистості, її індивідуальних особливостей; надання допомоги в становленні суб'єктності, соціальної, культурної ідентифікації, творчої самореалізації особистості забезпечує виховання її толерантності. Виховання толерантності передбачає осмислення індивідуальної неповторності, особистої свободи і відповідальності. Лише за умови усвідомлення особистістю своєї індивідуальності, вона може сприйняти унікальність, неповторність іншого. Як стверджував С.Л. Франкл, зустріч Я з іншим проходить лише в діалозі розуміння, в акті одкровення. Зрозуміти іншого можна тільки змінюючи та відкриваючи самого себе для розуміння впливу іншого.

Принцип суб'єктності навчання, який вимагає врахування самобутності, самоцінності, суб'єктного досвіду і власного життя, як особливе поєднання знань почуттів, установок, особистісних сенсів, що стають надбанням кожної конкретної особистості, визначають унікальний спосіб її життєдіяльності. Як зазначав С.Л.Рубінштейн, будь яка спроба вчителя «внести» в дитину пізнання і моральні норми, мінаючи власну діяльність дитини з оволодіння ними підриває самі основи здорового розумового і морального розвитку дитини, виховання її властивостей і якостей.

У процесі формування толерантності цей принцип є визначальним, оскільки толерантність як моральна норма, дієвий регулятор поведінки сформується лише за умови, якщо вона набула для вихованця особистісного смислу, суб'єктивної цінності. Окрім того, щоб навчитись конструктивно розв'язувати конфлікти необхідно зрозуміти та осмислити цінність такого стилю поведінки.

Принцип діалогічної взаємодії у процесі навчання, співробітництва, співтворчості викладача та студента нерозривно пов'язаний з принципом толерантності і є не лише засобом навчання але і його метою.

Толерантність у цьому випадку починає виступати як невід'ємний елемент сучасного розуміння свободи, що є вищою людською цінністю.

У напрямку формування толерантності діалогізація спілкування та стосунків стимулює розвиток взаємин викладача та студента як рівноправних партнерів. У рівноправному спілкуванні учасники спілкування вчаться розуміти цінність думок співрозмовника, поважати власну гідність та гідність іншого. Саме в діалозі народжується різноманітність суджень та формується позитивне їх сприйняття та розуміння.

Діалог має на меті роз'яснення цілей будь якої форми освіти і є тим освітнім інструментом, який спрямований на забезпечення миру міжнаціонального, міжетнічного, міжконфесійного: діалог для розкриття сутності інших людей, їхніх горизонтів, цінностей, вірувань, спрямований на краще пізнання самого себе через порівняння та взаємодію з іншими; набуття навиків емпатії та співпраці з представниками різних культур, конфесій. Наступна ціль діалогу – розвиток ідентичності через, поза і над усім, що розділяє нації, релігії: така ідентичність не заперечує відмінностей, а наголошує на тому, що нас може об'єднати. У таких випадках ми говоримо про форму міжнаціонального, міжконфесійного діалогу, який виходить за рамки простого співіснування, не заохочує конфлікти, антагонізм, а сприяє розвитку громадянського суспільства. Цього можна досягти шляхом співробітництва з іншими учасниками процесу навчання.

Використовуючи такий напрям виховання толерантності як взаємозв'язок – основа спільних дій, учасники навчального процесу, спільно вирішуючи ту чи іншу проблему, навчаються бачити переваги при вирішенні спільних проблем через співробітництво. Саме у взаємозв'язку формується повага до іншого, прагнення зрозуміти, про що говорять інші, відстоювати власну думку з почуттям такту, визнавати та враховувати погляди та

інтереси співрозмовника. Це все сприятиме тому, що взаємодія на таких засадах сприятиме формуванню конструктивної поведінки під час взаємодії.

Принцип рефлексивності, тобто постійного осмислення студентом власної навчальної діяльності, привчання його до систематичної рефлексії власного щойно здобутого досвіду – що й забезпечує осмисленість знань. Особливо важливими для формування толерантності є переоцінка майбутнім учителем розуміння його власного світогляду, висловлення критичних зауважень до матеріалу, який вони вивчають, розвиток критичного підходу до процесу інтерпретації подій, явищ, процесів. Під час роботи з різноманітністю у міжкультурній освіті рефлексію варто впроваджувати як процес, який допомагає суб'єкту навчання зайняти позицію вдумливо, незалежно і відповідально, у світлі їх власних цінностей та різноманітності цінностей. Студенти не лише усвідомлюють про існування різноманітностей, у них розвивається здатність до визнання їх, ставлення до них з повагою. Окрім того, внаслідок рефлексії підвищується якість аргументації, генеруються нові ідеї та нові розв'язання конфліктів цінностей. Це дає можливість висловитися, вислухати думки іншого та проаналізувати різні погляди на істину[5]. Саме такий підхід до навчання примирює різноманітність і відмінності. Звідси випливає, що рефлексивність, як одне з положень особистісно-зорієнтованого навчання слугує підґрунтям для розвитку толерантності особистості.

Принцип емоційності як одного з пріоритетних дидактичних принципів особистісно-орієнтованого навчання, який забезпечує освоєння змісту навчального предмета через переживання, проживання. У процесі навчання реалізуються суб'єкт-суб'єктні стосунки між викладачем і студентом і формується здатність стати на позицію іншого. Емоційність дає змогу забезпечити розвиток особистості на основі єдності його душі, серця й розуму, тобто спонукає майбутнього вчителя сприйняти науку щиро як найбільш потрібну. Це провідний компонент процесу співпереживання, розвинена форма якого має два пізнавальні компоненти: вміння вирізнити й

назвати емоції, які переживають інші люди, і прийняти чужу позицію [1. С.172].

Емоційність в толерантності забезпечує можливість подолати розрив у людських стосунках, нетерпиме налаштування один проти одного, компенсувати протиріччя між співбесідниками в когнітивних або поведінкових площинах, перешкоджаючи переростанню їх в особистісне протистояння. Для майбутнього вчителя важливим є вміння регулювати власний емоційний стан, долати емоційну напругу, виявляти терпимість до переживань, тривоги. Дуже важливо для майбутнього фахівця виявляти здатність толерантно ставитись до проявів емоцій інших. Реалізація принципу емоційності дасть можливість усвідомити як власні емоційні процеси так і переживання інших людей не виявляючи при цьому ворожості, агресивності, роздратування.

Особистісно-зорієнтоване навчання особистості, певним чином впливає на цінності толерантної культури особистості в якості яких виступають не знання, а смисли толерантності, толерантні стани, не вміння і навички, а індивідуальні особливості, самостійна навчальна діяльність та життєвий досвід, спрямовані на толерантне засвоєння світу не педагогічна вимога, а педагогічна підтримка і турбота, співробітництво і діалог, не кількість засвоєної інформації, а цілісний розвиток та особистісне зростання майбутнього педагога. Отже, ми можемо стверджувати не лише про зв'язок між проблемою толерантності та особистісно-зорієтованим навчанням, а й про його вплив на кінцевий результат – створення смислу толерантності, толерантного діалогу та толерантної взаємодії.

Висвітлення взаємозв'язку проблеми толерантності та особистісно-зорієтованого навчання можна значно розширити спираючись на такі положення як гуманітаризація навчання, його розвивальний характер, релевантність (відповідність) тощо.

1. Бех І.Д. Виховання особистості: У 2 кн.Кн.1.: Особистісно-орієнтований підхід: теоретико-методологічні засади : Наук.видання. – .К.: Либідь.– 2003. – 280с.
2. Грабовська С.Л. Виміри толерантності: психологічний ракурс// Проблеми політичної психології та її роль у становленні громадянина Української держави: зб. наук. праць / С.Л.Грабовська, Д.В.Мельник. – К.:Міленіум, 2010.– Вип.10. – С.129 – 140.
3. Гринчук М. Формування толерантної особистості // Завуч. 2005.– №12. – С. 2 – 5.
4. Декларація принципів толерантності, схвалена Генральною конференцією ЮНЕСКО на її 28-й сесії в Парижі 16 листопада 1995 року. – 14 с.
5. Релігійна багатоманітність та міжкультурна освіта: посібник для школи / за ред. Джона Кіста /Пер. з англ. – Львів: ЗУКЦ, 2008.– 160с.